

D E KUNST OF DE BOODSCHAP?

SCHRIJVERS IN DE ZUID-AFRIKAANSE TAALSTRIJD

In de negentiende eeuw vervulde de literatuur “een duidelijke functie in het openbare leven”, zeggen Van den Berg en Couttenier,¹ onder meer doordat de schrijvers bewust een eigen nationale literatuur nastreefden. Dit geldt in het bijzonder voor Vlaanderen, waar de literatuur vast was verbonden met het idee van een Vlaamse natie en met bedreigde taalrechten. Verwikkeld in deze taal- en cultuurstrijd als zij waren, streefden de schrijvers tegelijk naar literair niveau, naar een evenwicht tussen enerzijds “de kunst” en anderzijds “de boodschap”.

Zolang taalrechten omstreden zijn, versterkt de literatuur, door haar bestaan alleen al, de positie van de taal waarin zij geschreven is. Waar taalgebruikers hun taal bedreigd achten, heeft de literatuur altijd de maatschappelijke functie die Van den Berg en Couttenier toeschrijven aan de literatuur van de negentiende eeuw, en ontleent zij daaraan een bijzonder gewicht.

In het Nederlandse taalgebied was in de negentiende eeuw nog een andere regio verwikkeld in een taal- en cultuurstrijd, maar daarover zeggen Van den Berg en Couttenier weinig. Ik bedoel de Kaapkolonie, waar Nederlands- en Afrikaanssprekenden zich verzetten tegen verengelsing. Net als in Vlaanderen loopt de strijd in Zuid-Afrika door tot op de huidige dag en vindt men ook de literatuur vanwege de taalproblematiek extra belangrijk. Critici signaleren met blijdschap hoe de “skrywers” almaar belangrijke “bydraes” leveren aan de Afrikaanse literatuur. Een dergelijke wending is in de negentiende eeuw ook in de Nederlandse kritiek gewoon, maar valt vandaag in Nederland uit de toon.

Dit artikel vestigt de aandacht op deze Zuid-Afrikaanse strijd en op enkele Zuid-Afrikaanse auteurs die erbij betrokken zijn. Het biedt geen compleet overzicht, maar

EFP FRANCKEN

werd geboren in 1948. Hij is als neerlandicus werkzaam bij de Leidse universiteit. Hij bezorgde het *Volledig werk* van Aug. P. van Groeningen en (samen met Herman Verhaar) het nagelaten werk van H.A. Gomperts. Hij was redacteur van *Over Multatuli* (1978-'90), promoveerde in 1990 op *De veelzinnige muze van E. Douwes Dekker* en schreef over Slauerhoff, Ter Braak en over enkele

Afrikaanse schrijvers. In 2005 publiceerde hij met Luc Renders *Skrywers in die strydperk*, een boek over de Zuid-Afrikaanse literatuur, en in 2008 met Olf Praamstra een bloemlezing uit de Nederlandse literatuur van Zuid-Afrika onder de titel: *Heerengracht, Zuid-Afrika*.
Adres: a.a.p.francken@let.leidenuniv.nl

schetst de positie van een aantal geëngageerde schrijvers van uiteenlopend karakter. De verhouding tussen hun artistieke en hun maatschappelijke streven is hierbij voortdurend aan de orde.

“FEES” EN “BALL”

Taalverschil en taalstrijd zijn nauw verbonden met Zuid-Afrika. Meertalig is Kaapstad sinds het gesticht werd. Jan van Riebeeck en de zijnen landden in 1652; hun zeventiende-eeuwse Nederlands werd daarmee de tweede taal, naast het Khoi van de eerdere bewoners. Maar in de VOC-kolonie was het Nederlands overheersend. De later gearriveerde Franse geloofsgenoten moesten van hun eigen taal afzien, tot in hun namen toe: Villon werd Viljoen.

Een tegenstelling ontstond evenwel toen de Britten de kolonie overnamen (1806). Zij bestuurden in het Engels en voerden het Engels in als officiële taal. De Britten hadden geen hoge dunk van de culturele prestaties van de VOC en vonden dat zij zelf de beschaving naar Zuid-Afrika brachten. In dat kader namen zij maatregelen om de niet-blanke bevolking te beschermen en beëindigden zij de slavernij. Zij (re?)organiseerden het onderwijs en maakten er meteen Engels onderwijs van. De wrijving tussen Britten en “Hollanders” was niet alleen, en ook niet in de eerste plaats, een taalconflict. Zij maakte deel uit van een bredere tegenstelling.

Welke rol speelde de literatuur? Kunst en cultuur hadden van opeenvolgende generaties VOC'ers weinig aandacht gekregen. Een vrije pers bestond niet in de Kaapkolonie – er was zelfs helemaal geen drukpers. Dit veranderde pas kort voor 1800. Het Britse

J. Suasso de Lima.

C.P. Hoogenhout.

gezag ging ook in de wereld van de opkomende tijdschriften de orde bewaren, overigens zonder daarbij elk oppositioneel geluid te onderdrukken. Een paar schrijvers traden met dergelijke geluiden op de voorgrond – in het Nederlands! Onder hen J. Suasso de Lima (1791 - 1858) en Charles Etienne Boniface (1787-1853), de eerste dichter en toneelman met een Joodse achtergrond, de tweede geboren Fransman, ook toneelman, maar vooral journalist.

Veel boeren wilden met de Britten niks te maken hebben. Ze trokken weg uit de Kaapkolonie, verder Zuid-Afrika in. We schrijven 1836: het begin van de Grote Trek. De Grote Trek leidde tot de stichting van onafhankelijke boerenrepublieken in het binnenland, waaronder Transvaal en de Oranje-Vrijstaat, beide met het Nederlands als officiële taal. Maar tegen het eind van de negentiende eeuw veranderden in de “Hollandse” gelederen de opvattingen over taal. Naast of in plaats van het Nederlands schoof men de plaatselijke variant, het Afrikaans, als zelfstandige taal naar voren.

Er ontstond ook een nationale ideologie, een “Afrikaner Gedagte”, waarvan de binding met het land een belangrijk element is. Het platteland en de “plaas” (boerderij) gelden als het Afrikaner landschap bij uitstek. In de natuur, op eigen grond, is de Afrikaner thuis – niet in de stad, want die is typisch Engels. Het patriarchale familiedenken hoort er bij. Ook het calvinisme speelt een grote rol, en daarnaast de taal, het Afrikaans, dat men in enkele decennia wist uit te bouwen tot cultuurtaal.² Deze ideologie heeft in de Grote Trek haar mythe. De Britse pogingen om alles te verengelsen leidden tot georganiseerde actie onder de Afrikaners, waarbij de taal op de voorgrond stond, maar tegelijk bredere nationalistische doelen werden nagestreefd.

In 1875 werd het “Genootskap van Regte Afrikaners” opgericht. Dit ging tijdschriften uitgeven, ook een jaarlijkse almanak, verzorgde publicaties voor Afrikaanse-taalstudie, een geschiedenis van Zuid-Afrika en uitgaven voor kinderen, in het Afrikaans, en met de bedoeling de Afrikaanstaligen te sterken in de warme gevoelens die zij voor hun taal koesterden of moesten gaan koesteren. Het genootschap richtte zich tegen misplaatst gebruik van het Engels, tegen Afrikaners die geen “fees” gaven maar een “ball” en hun kinderen opzadelden met een Engelse voornaam. Maar men wilde ook af van het Nederlands. Vooral in de betere kringen werd het nog als moedertaal beschouwd, maar de Genootskappers vonden het onnatuurlijk en quasigeleerd.

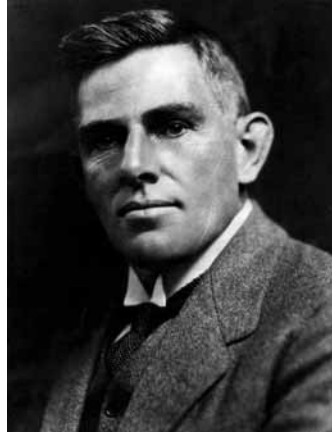
Hun voorzitter, C.P. Hoogenhout (1843-1922), geboren Nederlander overigens, schreef de eerste Afrikaanse roman: *Catharina, die dogter van die advokaat* (1879), een uitgesproken zwart-witverhaal waarin de “Afrikaanders met Engelse harte” zonder genade de grond worden ingeboord. Hoogenhout koesterde geen literaire pretenties en stelde zich helemaal in dienst van de strijd. Hij wilde zoveel mogelijk mensen bereiken en overhalen op een eenvoudige manier. Het gaat hem om de boodschap, niet om de kunst.

De tegenstellingen die Hoogenhout inspireerden, werden tegen het eind van de negentiende eeuw verscherpt. In de Boerenoorlog (1899-1902) veegde het Britse rijk de boerenrepublieken van de kaart. Deze Boerenoorlog vormt de tweede nationale mythe voor de Afrikaners. Met de oorlog is een Afrikaanse strijdpoeëzie verbonden. Tijdens de oorlog dachten deze dichters niet aan vormvernieuwing of esthetiek, het ging tegen de vijand en voor de vrijheid. Maar “oorlog- en verzetspoeëzie vlamt op in benarde tijden, maar dooft daarna snel uit”³; inderdaad wordt deze poëzie niet meer gelezen.

De oorlog werd verloren, maar de Afrikaners behaalden wel een overwinning in de taalstrijd, een overwinning op het Nederlands. In 1925 kreeg het Afrikaans erkenning als officiële taal. Hiermee had het Nederlands zijn rol in het openbare leven voor een groot deel verloren. De verschijning van de Afrikaanse Bijbelvertaling in 1933 verkleinde die rol nog verder. De literatuur ging dezelfde weg. Na 1925 is de Zuid-Afrikaanse Nederlandse literatuur een zaak van enkelingen geworden, Nederlandse immigranten die in Zuid-Afrika tijdelijk of voorgoed, geheel of gedeeltelijk vasthielden aan hun moedertaal. De Afrikaanse literatuur vertoonde daarentegen groei en bloei. De Afrikaanse schrijvers dragen gewild of niet bij aan het behoud van een Afrikaanstalig cultureel leven, ondanks de druk van eerst Britse en later Amerikaans-Engelse beïnvloeding.

Eugène N. Marais.

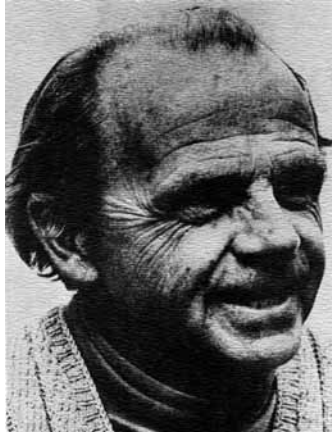
C. Louis Leipoldt.

“ESTETIESE NASIONALISME”

Als ik met nauwelijks geoorloofde reuzenstappen vanuit het gezichtspunt van de taalstrijd door de Afrikaanse literatuur heen ga, kan ik vier fases onderscheiden. De eerste is die van pionnen zoals Hoogenhout, didactici, propagandisten, in dienst van de Afrikaner Gedagte en het Genootskap van Regte Afrikaners. De dichters in de Boerenoorlog horen hier ook bij. In het begin van de twintigste eeuw krijgt de Afrikaanse literatuur in mensen als Eugène N. Marais (1871-1936) en C. Louis Leipoldt (1880-1947) de eerste grote schrijversfiguren. Komrij neemt van Marais negen gedichten op, van Leipoldt zelfs elf, een meer dan zijn eigen maximum.⁴ Bij Leipoldt ziet men kunst en boodschap in evenwicht. Zijn beroemdste gedicht, ‘Oom Gert vertel’, gaat over de Boerenoorlog maar Leipoldt gebruikt subtiele wendingen die de lezer alleen in het oog springen als hij met de poëzie al enigszins vertrouwd is. Het gedicht is pas gepubliceerd in 1911 en kan staan voor de overgang van de “tendenspoëzie” van de oorlogsjaren naar een latere periode.

De poëzie breekt helemaal door met de Dertigers (onder meer W.E.G. Louw, Uys Krige, Elisabeth Eybers), met als grote voorman N.P. van Wyk Louw (1906-'70). Hier vind ik mijn tweede fase. Net als Hoogenhout was Louw nationalist, maar toch is hij een totaal andere schrijversfiguur. Is Hoogenhout ook naar eigen zeggen een versjesmaker, een amateur, Louw is schrijver voor honderd procent. In het verre Zuid-Afrika verwerft hij zich een internationale oriëntatie. Voor het Afrikaans streeft hij als dichter, toneel- en hoorspelschrijver, essayist en criticus naar een literatuur van Europees niveau.

Dat moest in zijn ogen een moderne literatuur zijn, die niet langer zou terugwijzen naar het Afrikaner verleden, maar zou ingaan op problemen van de eigen tijd, die

Uys Krige.

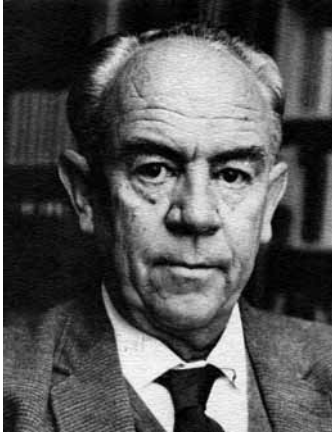

W.E.G. Louw, getekend door Bertie du Plessis.

afstand zou nemen van de volkse tendens die het proza van de jaren dertig karakteriseerde. In dat proza heerste de “plaasroman” (boerderijroman), waarin de lezer de negentiende-eeuwse nationale Afrikaner ideologie herkent, maar dan in verhaalvorm. C.M. van den Heever (1902-'57), als romancier een leerling van Stijn Streuvels, was de grote man. Zonder Van den Heever en de zijnen nadrukkelijk aan te vallen, kwam Van Wyk Louw met poëzie die een andere richting op ging. Zijn thematiek was deels filosofisch, de kracht van zijn poëzie ligt in de kernachtige formulering; artistieke eisen stelt hij voorop.

Hoe op deze manier iets als een evenwicht tussen kunst en boodschap te bewaren? Hoe kun je met een dergelijke poëzie, die zich tot ervaren lezers richt, een band bewaren met de Afrikaner natie? Die vraag drong zich aan Louw met kracht op, omdat hij zich immers evenzeer dichter als nationalist voelde. Hoe kon hij met naar zijn maatstaven “echte” poëzie evenveel bijdragen aan de Afrikaner taalstrijd en natievorming als bijvoorbeeld Hoogenhout? Of meer?

Zijn antwoord ligt in een omdraaiing, in die zin dat de schrijver bij Louw niet meer de Afrikaner politieke of culturele leidlieden volgt, maar zelf voorop gaat en de literatuur centraal stelt. De literatuur is geen wapentje waarmee men aan de strijd een bijdraagje kan leveren, maar niets minder dan het bestaansrecht van de natie is in die literatuur gelegen. Het gaat dan ook niet langer om tendensliteratuur vol Afrikaner propaganda, maar om werkelijk grote literatuur, om topprestaties van de schrijvers die zich laten kennen als de werkelijke leidersfiguren. De term: “estetiese nasionalisme” geeft aan wat hier geprobeerd wordt.⁵

N.P. Van Wyk Louw.

Elisabeth Eybers.

Natuurlijk bleven deze gedachten niet onweersproken. Uit politieke kring, waar men uit de aard der zaak de leiding liever in eigen hand houdt, klonk het verwijt van de ivoeren toren. Louw zou zonder het te merken het contact met zijn volk verloren hebben. Zijn “onbegrijpelijke” literatuur zou voor de taalstrijd zonder betekenis zijn. Maar Louw hield vol dat ook in zijn eigen geval de band met het volk beslissend bleef. De dichter wordt namelijk gevoed vanuit het volk, het volk houdt zijn dichterschap overeind. En ook al weet dat volk daar misschien niks van en leest het zijn gedichten niet, toch is het de dichter die in feite op zijn beurt de natie in leven houdt.

Als zestigplusser raakte Van Wyk Louw nog verwickeld in een conflict rond dit onderwerp met niemand minder dan premier H.F. Verwoerd. In een rede bekritiseerde Verwoerd namelijk Louws drama *Die pluimsaad waai ver* (1966), omdat Louw zich hier over de identiteit en de toekomst van de Afrikaner natie veel te genuanceerd en veel te aarzelend zou hebben uitgedrukt. Volgens Verwoerd moesten schrijvers over dit onderwerp geen aarzeling kennen maar de natie als waarheid voorstellen en vieren. Ofwel: de politici volgen en *hun* gedachten uitdragen. Verwoerds beeld van de ideale schrijver was dat van de boodschappenjongen. Twee jaar later verzette Louw zich, onder verwijzing naar de Stalinprijzen in de Sovjet-Unie, tegen de instelling van een literaire H.F. Verwoerdprijs. Stalin had immers een met die van Verwoerd vergelijkbare opvatting van het schrijverschap (zoals blijkt uit zijn beroemde frase “ingenieurs van de ziel”): zijn Sovjet-schrijvers moesten de Sovjet-burgers volgens zijn opdracht onder controle houden zoals zijn Sovjet-ingenieurs de natuurkrachten.

Van Wyk Louw stond dus kritisch tegenover de Afrikaner politici, maar in verband met zijn houding is toch ook de titel van een van zijn bekendste essaybundels veelzeggend: *Lojale verset*. “Te veel loyaliteit, te weinig verzet”, zeggen natuurlijk de anti-apartheidsstrijders.

EEN VERSCHRIKKELIJK “APARTAANS”

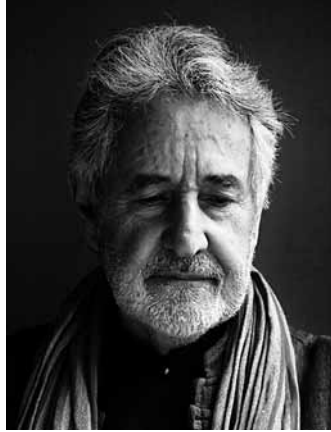
Ik heb al iets gezegd over mijn reuzenstappen. Mijn derde fase is die van de Zestigters (onder meer André Brink, Breyten Breytenbach). In vergelijking met de tijd van de Dertigers worden in de jaren zestig de tegenstellingen tussen enerzijds de schrijvers en anderzijds de politieke nationalisten en de Nasionale Party oneindig veel scherper. Al wil Brink (1935) zelf geen politieke schrijver zijn,⁶ hij en Breytenbach (1939) staan vooral bekend als bestrijders van de Apartheid. De NP-apartheidsregering heeft hun werk bij herhaling getroffen met een verbod. Breytenbach kreeg zelfs een lange gevangenisstraf wegens banden met “terrorisme” – hij zat zeven jaar. De tegenstelling tussen het Afrikaans en het Engels verliest daarentegen bij de Zestigters juist aan scherpte, onder meer doordat Brink en Breytenbach allebei tweetalige schrijvers zijn.

Zij raakten, onder meer door een jarenlang verblijf in Parijs op betrekkelijk jonge leeftijd, goed thuis in de internationale, vooral de Franse literatuur. De verandering die de Dertigers in de poëzie hadden gebracht, loopt vooruit op wat iemand als Brink nastreeft in zijn proza. Hij introduceerde in Zuid-Afrika een nieuwe romantiek en haakte voor zijn thematiek aan bij wat Van Wyk Louw over de poëzie had gezegd, maar uiteraard aangepast aan zijn eigen genres en zijn eigen tijd. Ook hij verlangt actuele onderwerpen, geen weemoedig idealiserende maar een eerder realistische kijk op het verleden. Een zelfstandige toevoeging van Brink is ook een noodzakelijke openheid tegenover taboe-onderwerpen zoals de seksualiteit. Brink is geen dichter maar behalve romancier net als Van Wyk Louw ook toneelschrijver, essayist en criticus en heeft met Louw ook de trekken van de leidersfiguur gemeen. Ook Brink kreeg te maken met de paradox dat de literaire vernieuwing die voor hem artistiek noodzakelijk was, het bereik van zijn “boodschap” kon verkleinen; ook hij balanceert dus tussen kunst en boodschap.

Minder dan bij Louw ligt het voor de hand om Brink en Breytenbach te bestempen als nationalisten of taalstrijders voor het Afrikaans, maar ook die kwalificaties zijn toch van toepassing. Waarom zijn zij namelijk tegenstanders van de Apartheidspartij? Die vraag klinkt absurd: bij dit verwerpelijke voortbrengsel van de mens is men alleen geneigd om voorstanders met de waarom-vraag aan boord te komen. Alle goede redenen die iedereen heeft om tegen de Apartheid te zijn, gelden ook voor Brink en Breytenbach. Maar zij hebben daarnaast nog een specifieke reden, en om die reden gaat het me nu.

André Brink.

Breyten Breytenbach, Foto Keke Keukelaar.

Een van de dieptepunten van de Apartheidstijd is de Soweto-opstand van 1976, toen de politie schoolkinderen doodschoot. De aanleiding voor deze opstand vormde de verplichting voor scholieren om bepaalde vakken te volgen in het Afrikaans. Zelden heeft de Zuid-Afrikaanse overheid de vermeende band tussen de Apartheid en de Afrikaanse taal sterker aangehaald. Die verplichting stond niet op zichzelf; de Nasionale Party voerde sinds de jaren vijftig over een breed front een taalpolitiek voor het Afrikaans. Het woord “apartheid” is gemunt in het Afrikaans. De NP streefde de Apartheid na vanuit een Afrikaner nationalisme. De leidende figuren waren Afrikaners. De ongerepte types die veel later voor de Waarheids- en Verzoeningscommissie kwamen vertellen over hun misdaden, spraken Afrikaans.

Het is waar dat ook Engelstaligen voor de NP stemden. En het Duits draagt geen schuld aan het nationaalsocialisme. Een taal treft geen blaam. Maar even waar is dat het Afrikaans in de ogen van velen de taal van de Apartheid is geworden en dat de strijd voor het Afrikaans door de Apartheid niets dan schade heeft opgelopen. Al was het maar omdat de NP haar liefde voor het Afrikaans ongeloofwaardig maakte door de helft van de sprekers van het Afrikaans – de “kleurlingen” (bruinmense, mensen “van gemengden bloede”) – via apartheidsbepalingen buiten de deur te zetten. Brink en Breytenbach zagen de Apartheid dan ook als dodelijke bedreiging voor de Afrikaanse taal en cultuur en vreesden dat de taalpolitiek van de NP een omgekeerde uitwerking zou hebben. Ze kregen gelijk.

Vooral Breytenbach heeft zich hierover duidelijk uitgelaten. Als dichter heeft hij een uitzonderlijke band met de Afrikaanse cultuur en de Afrikaanse taal. Hij is er

Abraham Phillips.

E.K.M. Dido

volkomen vertrouwd mee. Maar hoewel hij Afrikaans dichter is, ervaart hij die cultuur en die taal door het Apartheidsverleden tegelijk als vreemd en afschuwelijk. Het totalitaire bewind heeft het Afrikaans bedorven; minister-president John Vorster heeft er volgens Breytenbach een verschrikkelijk “Apartheits” van gemaakt. Daartegenover komt Breytenbach met de typisch dichterlijke gedachte van een “nieuwe taal”. Deze dichterlijke taal zou langs een omweg de communicatie op gang kunnen brengen die in de vastgeroeste oude taal onmogelijk is geworden, en meteen het gewenste evenwicht bereiken tussen kunst en boodschap.

Het cliché van de “haat-liefdeverhouding” past helemaal bij Breytenbachs relatie met zijn “taal en volk”. Zijn werk hoort beslist niet tot de populaire strijdliteratuur. De ontoereikendheid van de gewone taal is juist een van zijn motieven. Als ongewone nationalist treedt hij naar voren in *'n Seisoen in die paradys*,⁷ dat in 1976 onder censuur verscheen toen de schrijver in de gevangenis zat, onder de doorzichtige schuilnaam B.B. Lazarus. Ondanks de censuur is het een fel anti-apartheidsboek gebleven. Breytenbach combineert hier verhalend proza en poëzie; het is onder meer een beschrijving van een reis door Zuid-Afrika, hier “die paradys”, maar niet zonder dat Rimbauds *“saison en enfer”* op de achtergrond meeklinkt. Voor ons kader valt het op dat in dit boek vrijwel alle elementen van de negentiende-eeuwse Afrikaner Gedagte terugkeren. Breytenbachs liefde voor het Afrikaans springt overal naar voren, de diepgevoelde band met zijn familie doortrekt het hele boek, de band met het land en de grond gaat zo ver dat we hem een fles zien vullen met Zuid-Afrikaanse rode aarde.

“BRUINE SCHRIJVERS”

De vierde fase is de moeilijkst grijpbare: het nu. Het Afrikaans is in het nieuwe Zuid-Afrika een van de elf officiële talen. Het is bekend: hoe meer talen officieel gelijkbe-rechtigd zijn, des te sterker wordt het Engels. Het Engels was al lange tijd de belang-rijkste lingua franca, maar inderdaad rukt het sinds 1994 verder op.

In elk geval is de positie van het Afrikaans in bestuur en onderwijs verzwakt. De postzegels waren vroeger tweetalig, nu zijn ze niet elftalig maar Engelstalig. Over de communicatiemedia bestaat verschil van mening. Op de publieke zenders is minder Afrikaans, maar wel zijn er Afrikaanse commerciële zenders bij gekomen. De drie Afrikaanse dagbladen (*Die Burger*, *Die Volksblad*, *Beeld*) gingen er in het nieuwe Zuid-Afrika aanvankelijk op vooruit, maar ondervinden de laatste jaren de terugslag waar-mee vrijwel alle papieren kranten kampen. Op het internet bloeit het Afrikaans volop, mede door de emigratie van jongeren. Ook over de Afrikaanse literatuur bestaat ver-schil van opvatting. Naar mijn indruk weet zij haar nogal indrukwekkende status te consolideren, waarbij de opkomst van schrijvers die behoren tot “de andere vijftig pro-cent” van de Afrikaanstaligen, schrijvers uit kringen van de bruinmense, voor het nieuwe Zuid-Afrika mag gelden als een heel positieve ontwikkeling.

Deze “bruine schrijvers” vervullen een belangrijke rol in de Afrikaanse taalstrijd. Zolang het Afrikaans nog gezien wordt als taal van de onderdrukker is de positie van blanke Afrikaners in de taalstrijd lastig. Komen zij op voor hun taal dan komen ze onder de verdenking, terug te willen naar het oude Zuid-Afrika met alle bevoordeling van blanken. Dit maakt de steun van de kant van bruinmense bijzonder waardevol. Zij zijn immers gediscrimineerd zolang ze bestaan, onder meer door hun “taalbroers”, de Afrikaners. Men kan hen dus moeilijk verdenken van heimwee naar de Apartheid. Als juist deze mensen optreden als kampvechters voor het Afrikaans maakt dat een verschil.

Ik denk hierbij aan iemand als de arbeider-schrijver Abraham Phillips (1945). Hij heeft tijdens een bijeenkomst aan de Universiteit Stellenbosch de staf gebroken over de verengelsing van die instelling. Vroeger mochten Afrikaans sprekende kinderen van niet-blanke ouders niet naar Stellenbosch vanwege de Apartheid. Nu mogen ze komen, maar maakt de Universiteit het hun extra moeilijk door hun geen onderwijs in de eigen taal te gunnen: “Wat is regtig vir die universiteit belangrik? Wêreldwye aan-sien met Engels as die groot dryfveer of die arm afrikaanssprekende bruin en swart mense rondom hom?”⁸

De romanschrijfster E.K.M. Dido (1951), in het dagelijks leven drietalig docente, beklemtoont nadrukkelijk haar identiteit als Afrikaans auteur. Naar eigen zeg-gen schrijft zij in de eerste plaats en treedt zij in de eerste plaats op voor wat zij “haar mensen” noemt: de Afrikaanstalige bruinmense van Kaapstad. Zij doet niet aan

Ronelda S. Kamfer, Foto Simone Scholtz.

vormvernieuwing, maar streeft naar goed geschreven en hecht gecomponeerde traditionele romans. Haar werk is uitgesproken geëngageerd, maatschappelijk betrokken. Elke roman gaat over een sociaal vraagstuk, à la Emile Zola.⁹ Critici die vooral oog hebben voor “autonome” literatuur, zetten haar weg als sociaal werker.

De aanstormende dichteres Ronelda S. Kamfer (1981) eist quasi verontschuldigend een eigen plaats op voor de bruinmense binnen de Afrikaanse identiteit: “Vergewe my maar ek is Afrikaans”.¹⁰ Die plaats ziet zij niet meer na maar naast de vroeger gevreesde “Boere”. Ze spreekt hen meewarig aan als “liewe ooms”, maar ook een keer als “etters”.

Hét boek van de bruine Afrikaanse literatuur is intussen *Vatmaar* van A.H.M. Scholtz (1923-2004).¹¹ Als kind heeft Scholtz, hoewel Afrikaans sprekend, alleen Engels onderwijs genoten. Toen hij ging schrijven, deed hij dat in het Engels, omdat hij zijn eigen taal praktisch alleen mondeling gebruikt had. Maar zijn Engelse werk bleek voor uitgave ongeschikt omdat het toch te Afrikaans gekleurd was. Omwerking naar het Afrikaans volgde, en na de publicatie de vertalingen, in het Engels, het Nederlands en andere talen. *Vatmaar* vertelt de geschiedenis van een bruin dorp vanaf het begin van de eeuw. Die staat ten dele voor de geschiedenis van de bruinmense van Zuid-Afrika. De positie van hun Afrikaans tegenover het Engels speelt een grote rol.

Nogal wat bruinmense zijn, net als “Hollanders” in de negentiende eeuw, geneigd om ter wille van een verhoopte stijging op de maatschappelijke ladder over te gaan op het Engels, maar Scholtz’ strenge verteller rekent deze “Engelspraters” tot de “ek-is-beter-as-jy-soorte”. Hoewel ook dit boek voor een breed publiek bestemd is, en toegankelijk is geschreven, heeft het tegelijk een originele compositie, onder meer doordat de identiteit van de verteller wisselt: kunst en boodschap in harmonie.

ONMOGELIJK BUITEN HET STRIJDPERK TE TREDEN

De Afrikaanse taalstrijd gaat door, zoveel is zeker. Over de taalrechten van Afrikaanstaligen blijft voortdurend veel te doen. Net als in de negentiende eeuw komen individuen voor die rechten op en zijn er organisaties voor opgericht, bijvoorbeeld een “Stigting vir Bemagtiging deur Afrikaans”. Ook Afrikaanstalige schrijvers kunnen zich er niet van losmaken. Dit geldt uiteraard voor auteurs van het type Hoogenhout, wie het alleen om die strijd te doen is, maar ook voor dichters met een volkomen andere oriëntatie als Van Wyk Louw of Breytenbach, baanbrekers in kunstzinnig opzicht die niet denken aan artistieke concessies ter wille van een eventuele positie als volksonderwijzer. Phillips, Dido, Kamfer en Scholtz hebben op hun beurt nog weer een andere invalshoek. Elke schrijver kiest in het spanningsveld tussen kunst en boodschap, tussen kunstvaardigheid en engagement, zijn eigen plaats. Maar *buiten* “die strydperk” treden is voor Afrikaanse schrijvers praktisch onmogelijk.¹²

Noten

- 1 WILLEM VAN DEN BERG EN PIET COUTTENIER, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*, Bert Bakker, Amsterdam, 2009.
- 2 CHRIS N. VAN DER MERWE, "The farm in Afrikaans fiction: the history of a concept", in: C.N. VAN DER MERWE (ED.), *Strangely familiar. South African narratives on town and countryside*, Contentlot.com, Parow [Kaapstad], 2001, pp 161-162.
- 3 VAN DEN BERG EN COUTTENIER: a.w., p 66.
- 4 GERRIT KOMRIJ (ED.), *De Afrikaanse poëzie in duizend en enige gedichten*, Bert Bakker, Amsterdam, 1999.
- 5 J.J. DEGENAAR, zoals aangehaald in Gerrit Olivier: *N.P. van Wyk Louw: literatuur, filosofie, politiek*. Human & Rousseau, Kaapstad-Johannesburg, 1992, p 31.
- 6 ANDRÉ BRINK, 'n *Vurk in die pad. 'n Memoir*, Human & Rousseau, Kaapstad-Pretoria, 2009, p 226.
- 7 B.B. LAZARUS [=Breyten Breytenbach], 'n *Seisoen in die paradys*. Perskor, Johannesburg, 1976.
Buiten bereik van de censuur viel de Nederlandse vertaling van Adriaan van Dis en Hans Ester: *Een seizoen in het paradijs*, Meulenhoff, Amsterdam, 1980.
- 8 ABRAHAM PHILLIPS: "Miskenning van taal trap op armes se regte", In: *Die Burger*, 6 september 2006.
- 9 Bijvoorbeeld 'n *Stringetjie blou krale*, Kwela, Kaapstad, 2000; *Die onsigbares*, Kwela, Kaapstad, 2003; 'n *Ander ek*, Umuzi, Kaapstad, 2007; *Een ander ik*, vert. Riet de Jong-Goossens, Ailantus, Amsterdam, 2008.
- 10 RONELDA S. KAMFER, *Nu de slapende honden*, vert. Alfred Schaffer, Podium, Amsterdam, 2010, pp. 53-54. Tweetalige uitgaaf. RONELDA S. KAMFER, *Santenkraam*, vert. Alfred Schaffer, Podium, Amsterdam, 2012, 128 p. Tweetalige uitgaaf.
- 11 A.H.M. SCHOLTZ, *Vatmaar. 'n Levendagge verhaal van 'n tyd wat nie meer is nie*, Kwela, Kaapstad, 1995; *Vatmaar. Een levensecht verhaal over een tijd die voorbij is*, vert. Riet de Jong-Goossens, Meulenhoff, Amsterdam, kop. 1997.
- 12 EEP FRANCKEN EN LUC RENDERS, *Skrywers in die strydperk. Krachtlijnen in de Zuid-Afrikaanse letterkunde*, Bert Bakker, Amsterdam, 2005.